

KAZAK KAHRAMANLIK MASALLARINDA EPİK GELENEK VE ANLATI YAPISI

Yerlan ZHIYENBAYEV*

Aruzhan TOLEBAY**

Öz: Kazak kahramanlık masallarında olay örgüsü; kozmik veya toplumsal düzenin bozulmasıyla (eksiklik/tehdit) tetiklenmekte; kahramanın (batır) rüştünü ispat etmek ve erginleşmek amacıyla çıktığı sembolik yolculuk ile bu süreçte doğaüstü varlıklarla (ejderha, dev, jalmavız, mıstan vb.) girdiği mücadeleler etrafında dinamik bir yapı kazanmaktadır. Bu anlatılar, klasik destanlardan farklı olarak makro-toplumsal olaylardan ziyade; aile, oba veya tayfa gibi mikro sosyal birimleri merkeze alan bireysel kahramanlık serüvenlerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada Türk dünyası sözlü anlatı geleneği içerisinde epik düşüncenin masal formuna dönüşmüş özgün bir evresini temsil eden Kazak kahramanlık masallarının yapısal, tematik ve dilsel parametreler ışığında çözümlemesi amaçlanmaktadır. Araştırmamızın temel materyalini, Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım tarafından derlenerek Türkiye Türkçesine aktarılan kahramanlık masalları oluşturmaktadır. Nitel araştırma paradigması içerisinde metin merkezli çözümleme ve karşılaştırmalı analiz teknikleri kullanılmıştır. İlgili metinler zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım unsurları ekseninde disiplinler arası bir perspektifle akademik değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Söz konusu masalların yapısal ve anlamsal özellikleri ele alınarak, Türk dünyası folkloristik araştırmalarına bütüncül ve teorik bir çerçeve sunması hedeflenmiştir.

Keywords: Kazak folkloru, Kahramanlık masalları, Anlatıbilimsel analiz, Türk epik geleneği, Sözlü kültür kuramı.

Araştırma Makalesi / Künve: Zhiyenbayev, Y. & Tolebay, A. “Kazak Kahramanlık Masallarında Epik Gelenek ve Anlatı Yapısı”. Türkoloji, 125 (Mart 2026), s. 101-126.

*Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, e-mail: yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz, ORCID: 0000-0001-9234-4780

**Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, e-mail: tbaruzhan04@gmail.com, ORCID: 0009-0002-3860-3926

EPIC TRADITION AND TEXT STRUCTURE IN KAZAKH HEROIC TALES

Abstract: The plot in Kazakh heroic fairy tales is inspired by the disruption of social order (a situation of deficiency or threat); it acquires a dynamic character through the hero's (batyr) symbolic journey for initiation and proving his valor, as well as his struggles against mythological figures (dragons, giants, jalmavyz, mystan, etc.). Distinguishing themselves from classical epics, these narratives focus on heroic adventures within micro-social units such as family, clan, or community rather than on macro-social events. This study aims to analyze Kazakh heroic fairy tales—standing for a unique stage in the transformation of epic thought into the fairy tale form within the oral narrative tradition of the Turkic world—on the basis of structural, thematic, and linguistic parameters. The primary material of the research consists of heroic fairy tales collected and adapted into Turkey Turkish by Assoc. Prof. Seyfullah Yıldırım. Within the qualitative research paradigm, methods of textual analysis and comparative examination were employed. The aforementioned texts were subjected to a literary analysis from an interdisciplinary perspective, focusing on worldview, structure, theme, language, and narrative elements. Thus, by deciphering the structural and semantic codes of these fairy tales, the study aims to propose a holistic and theoretical framework for folkloric research in the Turkic world.

Keywords: Kazakh folklore, Heroic fairy tales, Narratological analysis, Turkic epic tradition, Oral culture theory

Giriş

Türk dünyası sözlü anlatı geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan Kazak kahramanlık masalları, epik düşüncenin masal formuna dönüşmüş özgün örneklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu masallar, destan ile masal arasında yer alan yapılarıyla hem kahramanlık ideolojisini hem de bireysel mücadeleyi merkeze alan anlatı dünyaları kurar. Özellikle kişi kadrosu, belirsiz fakat işlevsel mekân tasarımları ve mitik nitelik taşıyan zaman algısı, Kazak kahramanlık masallarını yalnızca folklorik bir ürün olmaktan çıkararak anlatıbilimsel çözümlemeye açık metinler hâline getirir.

Kahramanlık masalları, destanlardan farklı olarak toplumsal bütünlüğü temsil eden tarihsel olaylardan ziyade; aile, oba ya da küçük topluluklar etrafında şekillenen bireysel kahramanlık serüvenlerini konu edinir. Bu yönüyle kahraman, çoğu zaman doğaüstü güçlerle, canavarlarla ya da sosyal engellerle mücadele eden bir figür olarak karşımıza çıkar.

Kahramanın bu mücadelesi, mekânın sınırlarını aşan yolculuklar ve belirsiz zaman dilimleri içinde gerçekleşir. Böylece masal dünyasında kişi, mekân ve zaman unsurları, olay örgüsünü taşıyan temel anlatı eksenleri hâline gelir.

Çalışmanın amacı, Kazak kahramanlık masallarında kahramanın anlatı içindeki konumunu, mekân ve zamanla kurduğu ilişki üzerinden ortaya koymak; böylece bu masalların epik düşünceyi nasıl dönüştürdüğünü ve masal formu içinde nasıl yeniden ürettiğini göstermektir. Bu bağlamda makale, Kazak sözlü kültüründe kahramanlık anlatılarının yapısal özelliklerini ortaya koyarak Türk dünyası masal araştırmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden metin merkezli çözümleme ve karşılaştırmalı analiz esas alınarak yürütülmüştür. Araştırmanın inceleme materyalini, Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım tarafından yayımlanan “Kazak Kahramanlık Masalları” adlı eserde yer alan ve Türkiye Türkçesine aktarılan masallar oluşturmaktadır. Söz konusu masallar, epik anlatı geleneği ile masal türü arasında yer alan yapıları nedeniyle bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Çalışma, Prof. Dr. Şerif Aktaş’ın anlatma esasına bağlı metin tahlili yöntemi temel alınarak yapılandırılmıştır ve ele alınan her bir masal, öncelikle kişi (kahraman), mekân ve zaman unsurları bakımından ayrı ayrı incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde kahramanın toplumsal konumu, doğaüstü nitelikleri, mücadele biçimi ve anlatı içindeki işlevi belirlenmiş; mekân unsurları gerçek, yarı-gerçek ve olağanüstü mekânlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Zaman unsuru ise masalların belirsiz, mitik ve döngüsel zaman anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylece anlatının temel yapısal unsurlarının olay örgüsünü nasıl yönlendirdiği ortaya konmuştur.

Araştırmada ikinci aşama olarak olay örgüsü ve tema çözümlemesi yapılmıştır. Bu bağlamda masalların başlangıç, çatışma, mücadele ve sonuç bölümleri tespit edilmiş; kahramanın yolculuğu, sınavları ve dönüşümü olay örgüsü ekseninde ele alınmıştır. Tematik incelemede ise kahramanlık, adalet, evlenme, toplumsal düzenin yeniden kurulması, doğaüstü varlıklarla mücadele, iyilik-kötülük karşıtlığı gibi temel temalar belirlenmiş ve masallar arasında karşılaştırılmıştır.

Çözümleme sürecinde betimleyici analiz yöntemi kullanılmış; elde edilen veriler sınıflandırılarak ortak anlatı kalıpları ile özgün anlatı unsurları tespit edilmiştir. Masallar arasında görülen tekrar eden yapılar, Kazak

kahramanlık masallarının türsel özelliklerini ortaya koymak amacıyla değerlendirilmiş; farklılaşan unsurlar ise anlatı geleneği içindeki çeşitliliğin göstergeleri olarak ele alınmıştır.

Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde çalışma, Kazak kahramanlık masallarını yalnızca motif veya konu düzeyinde değil; anlatı yapısı, kahraman tipi ve anlatı zamanı-mekân ilişkisi bakımından ele alarak bütüncül bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

METİNLERİN TAHLİLİ

1. Zihniyet

Kazak kahramanlık masalları, stadial kökeni bakımından olağanüstü masal ile kahramanlık destanı arasında yer alan bir türdür; her iki türün de oluşum sürecine katkıda bulunmuştur. İlk çağlarda, ilkel topluluk düzeninin çözülmeye başladığı dönemde ortaya çıkmış ve o devrin folklorunun niteliklerini büyük ölçüde bünyesinde toplamıştır (Kaskabasov, 2014, s. 195). Kazak toplumunun tarihsel hafızasını, değerler sistemini ve dünya algısını yansıtan sözlü anlatılar olarak belirgin bir epik zihniyet çerçevesinde şekillenmiştir. İncelenen masalarda hâkim olan zihniyet, göçebe bozkır kültürünün temel ilkeleri olan cesaret, adalet, dayanışma ve toplumsal düzenin korunması düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda masallar, yalnızca bireysel kahramanlık öykülerini değil; aynı zamanda kolektif bir dünya görüşünü temsil eden ideolojik metinler olarak değerlendirilebilir.

Epik dönem insanın varlıkla mücadelesini, varlık içinde kendisini, sözünü ettiğimiz imkanlardan yola çıkarak ifadesini anlatır (Aktaş, 2013, s. 39). Kazak kahramanlık masallarında uçsuz bucaksız bozkırdaki hayat tecrübeleri, coğrafyanın ad verme sürecine etkisi, Kazak Türklerinin savaşçı özellikleri, göçebe hayat tarzları; kısacası gelenek, görenek, örf ve âdete ait tüm yansımaları görmek mümkündür (Yorulmaz Kahve, 2022, s. 748). Masalarda merkezî konumda yer alan kahraman figürü, epik geleneğin devamı niteliğinde olağanüstü niteliklere sahip, fiziksel ve ahlaki bakımdan üstün bir karakter olarak kurgulanmıştır. Kahramanın mücadelesi çoğu zaman bireysel bir serüven gibi görünse de anlatının temel amacı, aileyi, obayı veya toplumsal düzeni tehdit eden unsurların ortadan kaldırılmasıdır. Bu durum, Kazak kahramanlık masallarında bireysel çıkarın değil, toplumsal faydanın öncelendiğini göstermektedir. Kahramanın başarısı, toplumun huzur ve düzeninin yeniden tesis edilmesiyle anlam kazanır (Kaskabasov, 1988, s. 42).

İncelenen masallarda belirgin biçimde öne çıkan bir diğer ideolojik unsur, ahlaki ikiliğe dayalı dünya görüşüdür. İyilik ve kötülük arasındaki kesin karşıtlık, anlatıların temel çatışma eksenini oluşturur. Kahraman; ejderha, dev, jeztırnak, jalmavız, mıstan gibi doğaüstü varlıklarla ya da zalim han ve hilekâr düşman gibi insanî figürlerle mücadele eder. Bu mücadele, yalnızca fiziksel bir güç gösterisi değil; aynı zamanda ahlaki bir sınav niteliği taşır. Masalların sonunda kötülüğün cezalandırılması, iyiliğin ödüllendirilmesi, Kazak toplumunun adalet anlayışını ve ahlaki normlarını yansıtan ideolojik bir tercihtir (Avezov, 1959, s. 118).

Kazak kahramanlık masallarında kader anlayışı da zihniyet dünyasının önemli bir parçasını oluşturur. Kahramanın doğumu, çocukluğu ya da seçilmişliği çoğu zaman kaderle ilişkilendirilse de anlatılarda pasif bir kadercilik söz konusu değildir. Aksine kahraman, kaderin sunduğu imkânları akıl, cesaret ve mücadele yoluyla anlamlandırır. Bu durum, Kazak sözlü kültüründe kader ile bireysel iradenin birlikte ele alındığını göstermektedir (Baydildayev, 2004, s. 67).

Masalların ideolojik yapısında kadın figürleri de dikkat çekici bir konuma sahiptir. Akbilek Kız – Turğın Bala ve Duvdar Kız gibi masallarda kadın karakterler, yalnızca evlilik bağlamında işlev gören pasif figürler değil; akıl veren, yönlendiren ve kimi zaman kahramanın başarısında belirleyici rol üstlenen öznelerdir. Bu durum, Kazak kahramanlık masallarında kadının toplumsal ve ahlaki değer taşıyan bir unsur olarak algılandığını göstermektedir (Yıldırım, 2017, s. 96–102).

Kazak kahramanlık masallarında hâkim olan zihniyet; epik düşünce, toplumsal dayanışma, ahlaki düzen, aktif kahramanlık ve adalet ideali etrafında şekillenmektedir. İncelenen masallar, Kazak toplumunun tarihsel deneyimini ve kültürel değerlerini sembolik anlatılar yoluyla yeniden üreten ideolojik metinler olarak değerlendirilebilir.

2. Yapı

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerde yapı; olay örgüsü, kişiler, mekân ve zaman unsurlarının bir sistem bütünlüğü içinde bir araya gelmesiyle oluşur (Aktaş, 2013, s. 40). Kazak kahramanlık masalları, yapısal bakımdan epik destan geleneği ile olağanüstü masal türünün kesişim noktasında yer alır. İncelenen metinlerde olay örgüsü, tesadüfi bir akıştan ziyade belirli bir “kahramanlık döngüsü” etrafında şekillenir. Bu döngü; kahramanın sıra dışı doğuşu, hazırlık süreci (at ve silah edinme), ilk mücadele/yenilgi, sembolik ölüm/diriliş ve nihai zafer aşamalarından oluşur.

Kazak kahramanlık masallarında olay örgüsünü tetikleyen ana unsur, genellikle bir “eksiklik” veya “sosyal düzenin bozulmasıdır. Bu aşamada kahramanın dünyaya gelişi, sıradan bir biyolojik olay değil, bir toplumsal ihtiyacın cevabıdır. Kahramanlar genellikle yaşlı bir çiftin çocuksuzluk özlemi sonucu veya kutsal bir varlığın lütfuyla dünyaya gelirler. Örneğin, *Nanbatır* masalında kahramanın bir parça ekmekten (nan) vücut bulması (Yıldırım, 2017, s. 463), onun yapısal olarak “seçilmiş” olduğunu simgeler. Kahramanın çok kısa sürede büyümesi ve kendi atını (Küren At, Akbozat vb.) seçmesi, anlatının “hazırlık” evresini tamamlar.

Kahraman çoğu zaman olağanüstü bir doğumla, erken yaşta sergilediği güç ve zekâyla ya da kaderle ilişkilendirilen bir seçilmişlik algısıyla anlatıya dâhil edilir. Bu çağrı, kahramanı alışılmış yaşam alanından çıkararak bilinmeyen ve tehlikeli bir yolculuğa sürükler. Söz konusu yolculuk, yalnızca mekânsal bir hareketlilik değil; aynı zamanda kahramanın olgunlaşma ve dönüşüm sürecini temsil eden anlatısal bir aşamadır (Campbell, 2004, s. 45). Bu yapı, epik anlatı geleneğinde sıkça görülen “kahramanın yolculuğu” modeliyle örtüşmektedir.

Halk anlatılarının yapısal analizinde, olay örgüsünü oluşturan birimlerin tespiti ve bu birimlerin birbirleriyle olan ilişkisi, metnin epik karakterini belirleyen ana unsurdur. Masalarda kahramanın yolculuğu, tesadüfi bir olaylar dizisi değil; belirli bir düzen ve mantık çerçevesinde ilerleyen işlevsel bir yapıdır (Ekici vd., 2003, s. 116). Kahramanlık masallarının en karakteristik yapısal özelliği, kahramanın ilk büyük sınavında başarısız olması veya ihanete uğramasıdır. Bu durum, akademik literatürde erginlenme sürecinin bir parçası olan “geçici ölüm” aşamasıdır. *Nanbatır* masalında kahramanın yoldaşları tarafından ihanete uğrayarak kuyuya atılması (Yıldırım, 2017, s. 468) veya Altın Aydar’ın yeraltı dünyasında mahsur kalması, kahramanın rüştünü ispat etmeden önceki olgunlaşma evresini temsil eder.

Kahraman, genellikle sadık atının veya doğaüstü bir yardımcının (Samurık kuşu, peri kızı) müdahalesiyle bu zor durumdan kurtulur. Bu kurtuluş, yapısal bir “yeniden doğuştur”. Kahraman, ikinci kez düşmanla (dev, ejderha, hilekâr han) karşılaştığında artık mutlak güce ve tecrübeye sahiptir. *Erkemaydar* masalında kahramanın öldürüldükten sonra atı tarafından getirilen şifalı suyla dirilip düşmanını yenmesi (Yıldırım, 2017, s. 251), “yenilgi-diriliş-zafer” döngüsünün en somut örneğidir.

Olay örgüsü, kahramanın sevgilisine (genellikle bir hanın kızı veya zorla kaçırılan bir güzel) kavuşması, ülkesini kurtarması ve “kırk gün kırk gece” süren düğünle sona erer. Bu aşama, masalın başında bozulan kozmik ve toplumsal düzenin yeniden tesis edildiği “mutlu son” yapısını pekiştirir.

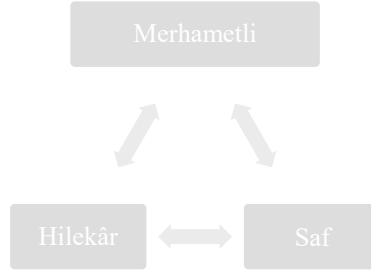
Yapı içerisindeki kişiler, sadece karakter olarak değil, belirli bir fonksiyon olarak yer alırlar. Kazak masallarında şu tipler yapıyı tamamlar: Kahraman (Batır): Düzen kurucu öznedir. Yardımcı Figürler: Kahramanın zayıf kaldığı anlarda devreye giren “at” veya “bilge ihtiyar” gibi figürlerdir. Özellikle Kazak kültüründe at, kahramanın sadece bineği değil, onun yapısal olarak “aklı ve stratejisi” konumundadır. Engelleyici/Düşman: Ejderhalar, devler veya kıskanç kardeşler, kahramanın dönüşümünü sağlayan “sınav” unsurlarıdır.

a) Baş Kahramanlar ve Yardımcı Kahramanlar

Anlatıların merkezinde yer alan baş kahramanlar (batırlar), genellikle doğuştan olağanüstü özelliklere sahip, fiziksel gücü ve cesaretiyle ön plana çıkan “alp” tipinin masal evrenindeki yansımalarıdır. Örneğin; Akjan Batır, Alibek Batır ve Nanbatır gibi karakterler hem fiziksel rakiplerle hem de mistik güçlerle savaşarak toplumsal düzeni sağlarlar.

Epik kahramanların yer aldığı masalların, eski kahramanlık masallarından farkı şudur: burada kabileler arası çatışmalar teması özel bir yer tutar. Bu durum rastlantı değildir. Zira bu tür olaylar, ataerkil-kabile ilişkilerinin çözülme sürecinin hızlandığı ve feodal topluma geçiş koşullarında sıkça yaşanmıştır (Kaskabasov, 2014, s.205). Yardımcı kahramanlar ise çoğu zaman kahramanın en yakın dostu, kardeşi veya sadık atıdır. Kazak masallarında “sadık at” (tulpar, düldül, pırak), sadece bir binek değil, kahramana öğüt veren, onu tehlikelerden koruyan ve ölüp dirilmesini sağlayan akıllı bir karakterdir. Örneğin, Erkemaydar masalındaki “küreñ at”, kahraman öldüğünde onu diriltecek merhemi bulup getiren ve hayati kararlar alan bir yardımcı figürdür.

İncelenen metinlerde karakterler; merhametli, hilekâr ve saf (Şekil 1) gibi temel karakteristik özellikler ekseninde tasnif edilebilir. Olay örgüsündeki temel çatışma odağı, genellikle bu zıt karakter özelliklerine sahip figürlerin karşılaşmalarından doğmaktadır. Söz konusu mücadelelerin nihayetinde, hilekâr veya saf tiplere kıyasla merhametli karakterlerin anlatı tarafından ödüllendirilerek başarıya ulaştırılması, kahramanlık masallarının etik-estetik dengesinin temel bir kuralıdır



Şekil 1. Kazak kahramanlık masallarındaki karakterlerin temel özelliği

Karakterler arasındaki karşılaştırmalar, belirli ahlaki kutupları temsil eder:

Merhametli Kahramanlar: Kahramanlar, güçlerinin yanı sıra genellikle zayıfları koruyan ve onlara acıyan bir portre çizerler. Örneğin, Kendebay, halkının sıkıntılarını gidermek için yola çıkan merhametli bir lider tipidir (Yıldırım, 2017, s. 365). Kahramanın merhameti, genellikle savunmasız varlıklara karşı gösterdiği şefkatle somutlaşır. Örneğin, Akbilek Kız – Turğın Bala masalında Turğın Bala, ejderha tarafından yenilmek üzere olan yavruları kurtararak merhametini kanıtlar. Turğın Bala, bir ağacın tepesindeki yuvada ağlayan Samurık kuşu yavrularını görür. Onları yemek üzere olan dev yılanı/ejderhayı öldürür ve yavruları doyurur. Onlara zarar vermek yerine onları koruması, onun masaldaki "adil ve merhametli batır" imajını pekiştirir (Yıldırım, 2017, s. 87-88). JartıTöstik masalında kahraman fiziksel eksikliğine rağmen sergilediği yüce gönüllülükle dikkat çeker. Özellikle yeraltı dünyasına iniş sürecinde sergilediği tutum, onun merhametinin karşılıksız kalmadığını gösterir. Kahraman, yeraltı dünyasında zor durumda kalan varlıklara yardım eder. Özellikle Samurık kuşunun yavrularını yılanın elinden kurtarması motifi burada da tekrarlanır. Yavruların "Bizi kurtaran bu yiğit mi?" diyerek ona minnet duyması, kahramanın merhametinin onu yeryüzüne taşıyacak olan "yardımcı figürü" (Samurık) kazanmasını sağlar (Yıldırım, 2017, s. 304-305). Altın Aydar masalında ise, kahramanın merhameti, doğadaki küçük canlılara karşı gösterdiği duyarlılıkla işlenir. Bu, Türk masallarındaki "hayvanların duası" motifine uygun bir gelişimdir. Altın Aydar, yolculuğu sırasında zor durumda olan karıncalara, balıklara veya kuşlara yardım eder. Onları öldürmek veya görmezden gelmek yerine hayatlarını kurtarır. Bu merhametli eylem, daha sonra imkânsız görünen görevleri (denizden yüzük çıkarma, buğday ayıklama vb.) bu hayvanların yardımıyla yapmasını sağlar (Yıldırım, 2017, s. 154-156). Nanbatır masalında kahraman kendisine ihanet eden

arkadaşlarına karşı başlangıçta gösterdiği sabır ve halkını zulümden kurtarma isteğiyle “toplumsal merhametin” temsilcisidir. Nanbatır, devler tarafından hapsedilen veya zulme uğrayan insanları kurtarmak için kendi canını ortaya koyar. Arkadaşları onu kuyuya atıp ölüme terk etse de o yeraltından çıkış yolunu ararken karşılaştığı zor durumdaki varlıklara (yine Samurık kuşu motifiyle bağlantılı olarak) merhametle yaklaşır (Yıldırım, 2017, s. 468-470).

Hilekârlar: Anlatılarda hile, genellikle kahramanın karşısındaki devler veya jalmavız(cadı) gibi kötü niyetli yaşlı kadın figürleri tarafından kullanılır. Mıstan(Büyücü karı) gibi karakterler, büyü ve kurnazlıkla aileleri ayırarak kaosa neden olurlar.

Saf Tipler: Kahramanlık masallarında doğrudan “saf” olarak nitelendirilen karakterlerden ziyade, kahramanın saflığından yararlanan kötü niyetli kardeşler veya yoldaşlar (Örneğin, Nanbatır’ın yoldaşları) görülür. Kahraman, yoldaşlarına güvendiği için tuzağa düşürülür ancak her zaman bu durumdan zaferle çıkar.

Cinsiyet ve Yaş Dağılımı:

Kazak Kahramanlık Masallarında toplumsal kabuller, yaşam şartları gereği şekillenmiş, sosyolojik manada gücü ve aklı, birey-aile-toplum-devlet sürekliliği adına arzulayan toplum; bunu erkek ve kadına ödevler biçiminde taksim etmiştir. Erkek ekseriyetle kurtarıcı ve neticeyi tayin edici kuvvetin temsilcisi iken; kadın onu dünyaya getiren, toplumun istek, beklenti ve ülküleri doğrultusunda yetiştiren, erkeği güçlü zekâsı ile harekete geçiren, tehlikelerden aklı ile kurtaran esasen bir ardıl kahraman rolü üstlenmiştir (Atasever, 2022, s. 686). Cinsiyet ve Yaş Dağılımı bakımındankarakterleri erkek, kadın, yaşlı, genç ve çocuk olarak ayırmak mümkündür.

Erkek Karakterler: Masallarda fiziksel aksiyonun ve dış dünyanın temsilcisidirler. Genellikle baba (iktidar/gelenek), batır (eylem) ve oğul (gelecek) hiyerarşisi içinde konumlanırlar.

Baba figürü, masalın başında mevcut düzeni veya o düzenin eksikliğini temsil eder. Genellikle yaşlı, iktidar sahibi ancak bir "varis" eksikliği çeken kişidir. Örnek: Nanbatır masalında kahramanın babası, başlangıçta çocuksuzluk nedeniyle toplumsal statüsü ve geleceği tehlikede olan, geleneksel aile yapısını korumaya çalışan "iktidar" figürüdür (Yıldırım, 2017, s. 463). Örnek: Altın Aydar masalında babanın, oğlunun kaderini tayin etmesi veya ona yol göstermesi, otoritenin ve köklerin temsil edildiği aşamadır (Yıldırım, 2017, s. 149).

Batır (kahraman), babadan devraldığı mirası korumak veya bozulan düzeni tamir etmek için eyleme geçen figürdür. Masalın merkezindeki dinamizmi bu karakter sağlar. Örnek: Akbilek Kız ve Turğın Bala masalında Turğın Bala, ejderhayı öldürerek ve Samurık kuşuyla iş birliği yaparak statik olan düzeni hareketlendirir. O, alp tipinin eylem hâlindeki fiziksel yansımasıdır (Yıldırım, 2017, s. 87). Örnek: Erkemaydar, öldürülmesine rağmen pes etmeyen ve dirilerek düşmanını yenen yapısıyla eylemin sürekliliğini temsil eder (Yıldırım, 2017, s. 245).

Oğul, masalın sonunda kahramanın evlenip kendi yurdunu kurmasıyla ortaya çıkan veya kahramanın bizzat kendisinin gençleşmiş/başarmış hâlini temsil eden statüdür. Bu, soyun ve milletin geleceğini garanti altına alır. Örnek: JartıTöstik masalında, kahramanın tüm engelleri aşarak evlenmesi ve masalın sonunda "mutlu bir yurt" kurması, hiyerarşinin son halkası olan "geleceğin inşası" aşamasıdır (Yıldırım, 2017, s. 304).

Kadın Karakterler: Kadınlar genellikle ya korunması gereken “güzel kız/kız kardeş” ya da her şeyi bilen “büyücü kempir” rollerindedir. Akbilek Kız veya Naran gibi karakterler olay örgüsünün başlatıcı nedenidir; kahraman onları kurtarmak veya onlarla evlenmek için harekete geçer. Bazı durumlarda kadınlar (peri kızları), kahramanın en kritik anlarında kurtarıcı rolü üstlenirler.

Çocuk Karakterler: Masalların başında genellikle “bala” (çocuk) olarak tanıtılan karakter, bir erginlenme sürecinden geçerek “batır” olur. Altın Aydar ve Hanşentay masallarında, çocukluktan kahramanlığa geçiş süreci ana temadır.

Kahramanlar adlandırma açısından Adları Belli Olanlar ve Olmayanlar olarak bölünebilir.

Adları Belli Olanlar: Baş kahramanlar (Kökjan Batır, Duvdar Kız, JartıTöstik) ve onların baş düşmanları olan belirli alpler (*Uzınsarı Alp*) isimleriyle anılırlar. Bu, onların toplumsal hafızadaki kalıcı yerini simgeler.

Adları Belli Olmayanlar: Yardımcı figürler çoğu zaman “bir ihtiyar”, “bir kocakarı”, “yedi dev” veya “bir padişah” gibi jenerik isimlerle anılırlar. Bu karakterler bireysel kimliklerinden ziyade, kahramanın yolculuğunda karşılaştığı birer engel veya rehber işlevi (fonksiyon) gördükleri için isimsiz bırakılmışlardır.

Bu bağlamda masaldaki karakterlerin şekil değiştirdiğini de görmek mümkündür. Şekil değiştirme, anlatılarda kötü niyetli varlıkların (cadı, dev, kötü ruhlar) kahramanı kandırmak, onu asıl hedefinden saptırmak veya savunmasız bırakmak amacıyla başvurdukları bir hile yöntemidir (Yeşil,

2015, s. 187). Karakterler; adalet, cesaret ve kurnazlık gibi kavramların çatıştığı sembolik bir düzlemde birbirleriyle karşılaştırıldığında, baş kahramanın mutlak zaferi ve toplumsal düzenin yeniden tesisi ile sonuçlanan kolektif bir anlatı yapısını oluştururlar.

Kişi, mekân ve zaman unsurları, olay örgüsünün bu yapısal şemasıyla doğrudan ilişkilidir. Masallarda kişi kadrosu, büyük ölçüde kahraman ve karşıt güçler etrafında şekillenir (Yıldırım, 2017, s. 58). Kahraman anlatının merkezinde yer alırken, karşıt figürler olayların ilerlemesini sağlayan çatışma unsurları olarak işlev görür. Yardımcı karakterler ise kahramanın yolculuğunda yönlendirici ve destekleyici roller üstlenerek anlatının bütünlüğünü sağlar.

b) Mekân unsuru

Olay örgüsünün en geniş bölümünü oluşturan yolculuk ve sınavlar aşamasında kahraman, farklı mekânlara (Şekil 2) yönelir; karşısına çıkan düşmanlarla mücadele eder ve çeşitli sınavlardan geçer. Bu süreçte devler, ejderhalar, Jeztırnak gibi doğaüstü varlıklar ya da zalim han ve hilekâr düşman figürleri, anlatının çatışma eksenini oluşturur.

Kahramanın bu figürlerle mücadelesi, yalnızca fiziksel güce dayalı bir çatışma değil; aynı zamanda ahlaki ve toplumsal değerlerin sınıandığı bir mücadele niteliği taşır (Kaskabasov, 1988, s. 77). Olay örgüsü, nihai çatışma noktasında doruğa ulaşır ve kahramanın karşıt gücü yenmesiyle sonuçlanır.



Şekil 2. Kazak kahramanlık masallarındaki mekân unsurlarının türleri

Kazak kahramanlık masallarında mekân kavramlarının akademik tahlili ve çağrışımları şu şekildedir:

a) Açık Mekânlar: Hareket, Mücadele ve Özgürlük

Masallarda bozkır, yol, dağ ve orman gibi açık mekânlar, kahramanın aktifleştiği ve rüşünü ispat ettiği alanlar olarak karşımıza çıkar:

Bozkır ve Yol: Bu mekânlar sürekliliği, sonsuz mücadeleyi ve özgürlüğü çağırır. Kahraman için yol, sadece fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda olgunlaşma ve dönüşüm sürecini temsil eden anlatısal bir aşamadır.

Dağ ve Orman: Bu alanlar genellikle kahramanın sınındığı, doğaüstü varlıklarla karşılaştığı ve fiziksel sınırlarını aştığı mücadele sahalarıdır.

b) Kapalı ve Olağanüstü Mekânlar: Tehlike, Kaos ve Bilinmezlik

Saray, mağara ve yeraltı dünyası gibi kapalı veya olağanüstü mekânlar, anlatıdaki gerilimi artıran sembolik yüklere sahiptir:

Mağara ve Yeraltı Dünyası: Bu mekânlar tehlikeyi, bilinmezliği ve kaosu temsil eder. Kahramanın buralara girmesi, “bilinmeyene yolculuk” modelinin bir parçası olarak onun en büyük korkularıyla yüzleştiği ve ejderha, dev gibi karanlık güçlerle savaştığı anları simgeler.

Saray: Saraylar hem iktidarın hem de zulmün mekânı olabilir. Kimi zaman adaletin arandığı, kimi zaman ise zalim hanların baskısı altında bozulmuş bir düzenin merkezi olarak kurgulanır.

c) Mekânsal Sınıflandırma ve Fonksiyonellik

Çalışmada mekân unsurları; gerçek, yarı-gerçek ve olağanüstü mekânlar şeklinde üç temel grupta sınıflandırılabilir: Gerçek mekânlar, bozkır kültürüyle doğrudan ilişkili olan oba, çadır ve yaylak gibi alanlardır; toplumsal düzeni ve aidiyeti çağrıştırır. Yarı gerçek mekânlar betimlenirken tarihî mekânlar masalsi ifadelerle tanıtılır. Olağanüstü mekânlar ise, masal evreninin fantastik boyutunu temsil eden, mitik zamanla bütünleşmiş ve fiziksel yasaların ötesindeki alanlardır.

d) Mekânsal Geçişlerin Anlamı

Kahramanın tanıdık ve güvenli yaşam alanından (oba/aile) ayrılarak bilinmeyen ve tehlikeli mekânlara yönelmesi, anlatının çatışma eksenini belirler. Bu mekânsal geçişler, kahramanın “seçilmişlik” algısını pekiştirir ve anlatının sonunda düzenin yeniden kurulmasıyla kapalı bir yapıya kavuşur.

Kazak kahramanlık masallarında mekân; zihniyet, yapı ve tema unsurlarıyla iç içe geçerek ideolojik bir anlatı modeli sunar. Belirsiz fakat işlevsel olan bu mekân tasarımları, anlatıyı evrensel bir boyuta taşıyarak tarih üstü bir anlam kazanmasını sağlar.

Masalların sonuç bölümünde düzenin yeniden kurulması temel anlatı amacı olarak öne çıkar. Evlilik, tahta geçme ya da huzurun sağlanması gibi motifler, anlatının kapalı ve tamamlanmış bir yapı sergilemesini sağlar. Bu durum, Kazak kahramanlık masallarında anlatının açık uçlu değil, ideolojik olarak tamamlanmış bir sonla bitirildiğini göstermektedir.

Mekân unsuru, Kazak kahramanlık masallarında yalnızca olayların geçtiği fiziksel alanlar olarak değil, anlam yüklenen sembolik göstergeler olarak karşımıza çıkar (Avezov, 1959, s. 134). Bozkır, yol, dağ ve orman gibi açık mekânlar hareketi, mücadeleyi ve özgürlüğü çağrıştırırken; saray, mağara ve yeraltı dünyası gibi kapalı veya olağanüstü mekânlar tehlike, bilinmezlik ve kaos duygusunu güçlendirir. Kahramanın bu mekânlar arasında yaptığı geçişler, anlatının sembolik düzeyini derinleştirir ve kahramanın içsel dönüşümünü yansıtır.

c) Zaman kavramı

Zaman unsuru ise masallarda belirli tarihsel sınırlarla tanımlanmaz. “Bir zamanlar” ya da “eskiden” gibi belirsiz ifadelerle kurulan anlatı zamanı,

mitik ve döngüsel bir karakter taşır. Bu belirsizlik, masalların evrensel bir zaman algısı içinde değerlendirilmesini sağlarken; anlatının tarih üstü bir anlam kazanmasına katkıda bulunur (Propp, 2008, s. 89). Bunun yanı sıra Kazakların vakit tahminlerini bildiren kavramlarının hepsinin göçebe hayatla direkt ilgili olduğu şüphesizdir. Özellikle vakti belgeleyen unsurların eve dayandığını, günlük hayatla ilgili olduğunu anlarız. Özellikle “et pişirme”, “kısarak sağma”, “et kurutma” gibi ölçüler direkt göçebe hayatla bağlantılı zaman unsurlarıdır (İbrayev, 1998, s. 132).

Bu bağlamda Kazak kahramanlık masallarında zaman unsuru, gerçeklikten kopuk, doğrusal olmayan ve tamamen işlevsel bir yapı arz eder. Masallarda zaman, olayların kronolojik dökümünden ziyade, kahramanın serüvenini destekleyen ve bozkır kültürünün evrensel algısını yansıtan sembolik bir düzlemde kurgulanmıştır. İncelenen masallardaki zaman unsuru ve çağrışımları şu başlıklar altında akademik olarak tahlil edilebilir:

Belirsiz ve Mitik Zaman (Maziye Dönük Belirsizlik): Kazak kahramanlık masallarının çoğu “erken zamanda”, “çok eski çağlarda” veya “kadim bir vakitte” gibi kalıplaşmış ifadelerle başlar. Bu belirsizlik, anlatılanları tarihsel bir gerçekliğe hapsetmek yerine evrensel ve mitik bir zamana taşır. Çağrışımı: Bu kullanım, masalın içindeki değerlerin (kahramanlık, adalet, sadakat) zamandan bağımsız ve her çağda geçerli olduğunu vurgular. Zamanın belirsizliği, dinleyiciyi gündelik dünyadan koparıp kutsal bir anlatı evrenine davet eder.

Epik Zaman ve Hızlı Geçişler: Masallarda zamanın akışı olayların yoğunluğuna göre değişir. Kahramanın çocukluğu, büyümesi veya uzun yolculukları “günler günleri, aylar ayları kovaladı”, “az gitti uz gitti” gibi formel ifadelerle hızla geçilir. Kahraman bir günde bir yıllık yol alır veya kısa sürede devasa bir güce ulaşır. Çağrışımı: Zamanın bu şekilde daraltılması veya genişletilmesi, masalın “eylem odaklı” yapısını pekiştirir. Önemli olan sürenin uzunluğu değil, o süre zarfında kahramanın geçirdiği dönüşümdür.

Kahramanın Yaş Dönümleri (Biyolojik ve Sosyal Zaman): Zaman, kahramanın biyolojik gelişimiyle paralel işler ancak bu gelişim normal insan standartlarının dışındadır. Kahraman “ayda büyüyeceği kadar günde büyür”. Çağrışımı: Kahramanın hızlı büyümesi, onun “seçilmiş” biri olduğuna ve toplumsal krizleri çözmek için acele etmesi gerektiğine dair ilahi bir işarettir. Çocukluktan ergenliğe ve kahramanlığa geçiş, anlatının zaman çizelgesindeki en kritik eşikleri oluşturur.

Sayısal Zaman Simgeleri (3, 7, 9, 40): Masallarda zaman genellikle 3 gün, 7 yıl veya 40 gün gibi kutsal/sembolik sayılarla ifade edilir. Örneğin,

düğünler 40 gün 40 gece sürer; kahraman yeraltında 7 yıl kalır. Çağrışımı: Bu sayılar, Türk kültüründeki kozmolojik düzene işaret eder. Zamanın sayısal temsilleri, olayların tamamlandığını, bir eşiğin aşıldığını ve mükemmel sona ulaşıldığını tescilleyen ritüelistik bir araçtır.

Döngüsel Zaman Algısı: Anlatılar genellikle bir düzenle başlar, düzen bozulur (kaos dönemi) ve sonunda düzen yeniden tesis edilir. Çağrışımı: Bu yapı, zamanın lineer (çizgisel) değil, döngüsel olduğunu çağrıştırır. Bozkır hayatındaki mevsimlik göçler ve doğanın uyanışı gibi, masal zamanı da her zaman başlangıçtaki ideal düzene dönme eğilimindedir.

Olağanüstü Mekânlarda Zamanın Değişimi: Kahraman yeraltına, peri dünyasına veya bir devin mağarasına girdiğinde zaman algısı değişir. Dış dünyada yıllar geçerken, bu fantastik mekânlarda sadece birkaç gün geçmiş gibi tasvir edilir. Çağrışımı: Bu durum, masal evreninin “öteki dünya” ile olan ontolojik farkını ortaya koyar. Kahraman, farklı zaman boyutları arasında geçiş yaparak insanüstü bir nitelik kazanır.

İncelenen Kazak kahramanlık masallarında zaman; olayların üzerine inşa edildiği statik bir zemin değil, kahramanın rüştünü ispat etme sürecini hızlandıran ve anlatıya kutsiyet katan dinamik bir unsurdur. Belirsizlik ve kutsal sayılarla örülen bu zaman algısı, Kazak bozkır felsefesinin sonsuzluk ve süreklilik anlayışını yansıtır.

Kazak kahramanlık masallarında yapı, olay örgüsüyle sınırlı olmayan; kişi, mekân ve zaman unsurlarının birbirini tamamladığı bütüncül bir anlatı düzeni ortaya koymaktadır. Bu yapı, hayat ve ölüm, düzen ve kaos, iyilik ve kötülük gibi temel karşıtlıkları sembolik düzeyde yeniden üretirken; kahramanın yolculuğu aracılığıyla toplumsal düzenin yeniden inşasını temsil eden ideolojik bir anlatı modeli sunmaktadır.

3. Tema

Kazak kahramanlık masalları, tematik bakımdan epik dünya görüşünün masal formu içerisinde yeniden üretildiği anlatılar olarak dikkat çeker. İncelenen masallarda temalar, olay örgüsünün yüzey yapısında farklı görünümsergilese de derin yapıda ortak bir anlam dünyası etrafında birleşmektedir.

Kazak kahramanlık masallarında öne çıkan temel temalar; cesurluk, adalet, mücadele, toplumsal düzenin yeniden kurulması ve iyilik-kötülük karşıtlığıdır. Söz konusu temalar, Kazak toplumunun tarihsel deneyimini ve kolektif değerler sistemini yansıtan ideolojik göstergeler olarak anlatıların merkezinde yer almaktadır (Yıldırım, 2017, s. 73). Masalların en belirgin

teması kahramanlıktır. Kahramanlık, yalnızca fiziksel güce dayalı bir üstünlük olarak değil; cesaret, kararlılık ve ahlaki sorumlulukla bütünleşmiş bir değer olarak sunulur. Kahraman, kişisel çıkarları için değil; ailesini, obasını veya zulüm altında kalanları korumak amacıyla mücadele eder (Kaskabasov, 1988, s. 64). Bu yönüyle kahramanlık teması, bireysel bir başarıdan çok toplumsal bir görev anlayışıyla ilişkilendirilir. Kahramanın başarısı, toplumun huzur ve güvenliğinin yeniden sağlanmasıyla anlam kazanır.

Kazak kahramanlık masallarında öne çıkan bir diğer tema, adalet ve düzenin tesisidir. Anlatıların büyük bölümünde başlangıç durumu, toplumsal düzenin bozulması ya da adaletin ortadan kalkmasıyla karakterizedir. Zalim hanlar, haksız güç sahipleri veya doğaüstü varlıklar, düzeni tehdit eden unsurlar olarak karşımıza çıkar (Avezov, 1959, s. 141). Kahramanın mücadelesi, bu düzensizliği ortadan kaldırmaya yöneliktir. Masalların sonunda kötülüğün cezalandırılması ve iyiliğin ödüllendirilmesi, adalet temasının didaktik yönünü güçlendirmektedir. Mücadele ve sınanma teması, kahramanın yolculuk süreciyle doğrudan ilişkilidir. Kahraman, yol boyunca fiziksel, zihinsel ve ahlaki sınavlardan geçer. Bu sınavlar, onun olgunlaşmasını ve anlatı sonunda ideal kahraman tipine dönüşmesini sağlar.

Mücadele, masallarda yalnızca düşmanla yapılan savaşları değil; korku, yalnızlık ve belirsizlikle yüzleşmeyi de kapsar. Bu yönüyle mücadele teması, bireyin kendi sınırlarını aşma sürecini simgeleyen evrensel bir anlatı unsuru hâline gelir (Campbell, 2004, s. 295). Kazak kahramanlık masallarında iyilik ve kötülük karşıtlığı, tematik yapının temel belirleyicilerinden biridir. İyilik, çoğunlukla kahraman ve ona yardımcı olan figürlerle temsil edilirken; kötülük, devler, ejderhalar, Jeztırnak gibi doğaüstü varlıklar ya da zalim yöneticiler aracılığıyla somutlaştırılır. Bu karşıtlık, masalların ahlaki mesajını açık ve anlaşılır hâle getirir.

Kötülüğün mutlak biçimde yenilgiye uğratılması, masalların idealize edilmiş bir dünya tasavvurunu yansıttığını göstermektedir (Propp, 2008, s. 112). Masallarda dikkat çeken temalardan biri de evlilik ve soyun devamıdır. Kahramanın yolculuğu ve mücadelesi, çoğu zaman evlilikle son bulur. Bu durum, yalnızca bireysel mutluluğun değil; toplumsal sürekliliğin ve düzenin yeniden inşasının da simgesel bir göstergesidir. Özellikle Akbilek Kız–Turgın Bala ve Duvdar Kız gibi masallarda evlilik, kahramanın toplumsal kabulünün bir göstergesi olarak işlev görür (Yıldırım, 2017, s. 71-98).

Kazak kahramanlık masalları, tematik açıdan bireysel serüvenleri aşan; toplumsal, ahlaki ve ideolojik değerleri merkeze alan anlatılar sunmaktadır. Kahramanlık, adalet, mücadele, iyilik–kötülük karşıtlığı ve toplumsal düzenin yeniden kurulması gibi temalar, masalların ortak anlam

evrenini oluşturmakta; bu anlatıları Kazak kültürel belleğinin taşıyıcı unsurları hâline getirmektedir.

4. Dil

Kazak kahramanlık masallarının dili, sözlü anlatı geleneğinin belirleyici özelliklerini yansıtan, kalıplaşmış ve tekrara dayalı bir yapıya sahiptir. İncelenen masallarda dil, anlatının epik niteliğini destekleyecek biçimde sade, doğrudan ve dinleyici odaklı bir söyleyişle kurulmuştur. Bu masalların dilinde süslü ve bireysel anlatımdan ziyade, kolektif hafızaya dayalı formel bir anlatım dili ön plandadır. Anlatıların büyük bölümünde kullanılan kelime kadrosu, bozkır yaşamı, savaş, yolculuk ve kahramanlık ekseninde yoğunlaşmakta; böylece dil, kültürel bağlamın taşıyıcısı hâline gelmektedir. Masallarda deyimler, anlatının duygusal ve anlamsal yoğunluğunu artıran temel dil unsurları arasında yer alır. “Canını ortaya koymak”, “yerin altına girmek”, “atının teri soğumadan” gibi ifadeler, kahramanın mücadelesini somutlaştıran ve dinleyicide güçlü çağrışımlar uyandıran deyimlerdir. Bu deyimler, yalnızca bireysel bir anlatım tercihi değil; Kazak Türkçesinin sözlü anlatı geleneğinde yerleşmiş kalıp kullanımların masallara yansımalarıdır. Özellikle savaş ve yolculuk sahnelerinde bu tür deyimlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Masalların dilinde kalıp ifadeler ve formel sözler, anlatının sözlü icra ortamına özgü ritmini belirleyen önemli unsurlardır. Masalların giriş bölümlerinde kullanılan “Erte, erte, ertede...”, “Bir zamanlar, çok eski zamanlarda...” gibi ifadeler, anlatının gerçek zamandan kopararak masal zamanına taşınmasını sağlar. Benzer şekilde kahramanın yolculuğa çıkışı, düşmanla karşılaşması ya da mücadelenin başlaması sırasında tekrar edilen formel sözler, anlatının hafızada kalıcılığını artıran sözlü anlatım teknikleri olarak işlev görür. İncelenen masallarda atasözü ve vecize niteliği taşıyan ifadeler, çoğunlukla bilge kişiler, yaşlı figürler veya kahramana yol gösteren karakterler aracılığıyla aktarılmaktadır. “Batır el için yaşar”, “Akıl güçten üstündür” gibi söyleyişler, masalların ahlaki ve öğretici yönünü güçlendiren dilsel unsurlardır. Bu ifadeler, olay örgüsünün akışını kesmeden anlatıya yerleştirilmiş olup, dinleyiciye dolaylı bir öğüt verme işlevi üstlenmektedir. Bu durum, masalların dilinin yalnızca anlatıcı değil, aynı zamanda eğitici bir karakter taşıdığını göstermektedir. Masalların dilinde dikkat çeken bir diğer özellik, Kazak Türkçesine özgü söz varlığı ve ağız unsurlarının korunmuş olmasıdır. Hayvancılıkla, savaşla ve göçebe yaşamla ilgili kelimeler, anlatının kültürel dokusunu belirginleştirir. At, silah ve doğa unsurlarıyla ilgili kelimelerin yoğunluğu, kahramanlık temasının dil düzeyindeki yansıması olarak değerlendirilebilir. Metinlerin Türkiye Türkçesine

aktarımında bu yerel dil unsurlarının büyük ölçüde korunmuş olması, masalların özgün anlatım atmosferinin kaybolmamasını sağlamıştır. Masallarda tekrarlar ve ritmik söyleyiş, dilin formel yapısını güçlendiren bir diğer unsurdur. Kahramanın gücü, atının hızı veya düşmanın korkunçluğu çoğu zaman benzer ifadelerle tekrar edilerek vurgulanır. Bu tekrarlar, anlatının epik üslubunu pekiştirirken; sözlü icra sırasında dinleyicinin dikkatini canlı tutmaya yönelik bir işlev üstlenir. Bu yönüyle dil, yalnızca anlam aktaran bir araç değil; anlatının dramatik etkisini artıran yapısal bir unsur hâline gelmektedir. Kazak kahramanlık masallarının dili; deyimler, kalıp ifadeler, atasözü niteliğindeki söyleyişler, yerel ağız unsurları ve ritmik tekrarlarla şekillenen sözlü anlatı geleneğinin belirgin bir örneğini sunmaktadır. Bu dilsel yapı, masalların hem estetik değerini hem de Kazak kültürel belleğini aktarma işlevini güçlendirmekte; anlatıları yalnızca edebî değil, aynı zamanda kültürel birer belge hâline getirmektedir.

5. Anlatım

Seyfullah Yıldırım'a göre (2017, s. 7), Kazak kahramanlık masalları, türsel olarak destan ile sihirli masallar arasında bir geçiş formu sergilemektedir. Bu metinlerin olay örgüsü, genellikle toplumun veya ailenin bekasını tehdit eden bir eksiklik ya da saldırı ile başlar. Kahramanın bu sorunu çözmek adına çıktığı yolculuk, anlatının temel iskeletini oluşturur. Anlatım tarzı, bu yolculuk esnasında karşılaşılan olağanüstü engellerin aşılması üzerine kurgulanan bir mücadele üslubudur. Bu masallarda gerçekçi tasvirler ile fantastik unsurlar iç içe geçmiş bir biçimde sunulur. Örneğin, kahramanın bindiği atın fiziksel özellikleri ve hızı anlatılırken kullanılan mübalağalı dil, bozkır hayatının gerçeklerini destansı bir boyuta taşır.

Metinlerin teknik anlatım yapısında “nazım-nesir karışık” bir düzen hâkimdir. Yıldırım, olayların durağanlaştığı kısımların düz yazıyla (nesir), heyecanın ve duygusallığın doruğa çıktığı savaş veya aşk sahnelerinin ise şiirsel bir dille (nazım) aktarıldığını belirtir (Yıldırım, 2017, s. 8). Bu üslup özelliği, anlatıcının dinleyici üzerindeki otoritesini pekiştiren ve hikâyenin akılda kalıcılığını artıran geleneksel bir yöntemdir. Ayrıca eserde, masalların giriş, geçiş ve bitiş bölümlerinde kullanılan “formeller” (kalıplaşmış ifadeler), anlatım tarzının bir diğer önemli yapı taşı olarak vurgulanır. Bu formeller, anlatıcının kolektif hafızaya dayandığını gösteren üslup nişaneleridir.

Anlatıcı (ertekşi), olayları tarafsız bir gözlemci gibi değil, toplumsal değerleri yücelten bir bilge edasıyla aktarır. Yıldırım'ın çalışmasında yer alan masallarda, kahramanın (batır) fiziksel ve ahlaki üstünlüğü, doğaüstü

yardımcılarla (Samurık kuşu, bilge atlar vb.) kurduğu diyaloglar üzerinden pekiştirilir. Eserdeki masalların Türkiye Türkçesine aktarımında kullanılan “serbest çeviri” yöntemi ise, orijinal metindeki bu epik ve lirik üslubun akıcılığını korumayı hedeflemiştir. Bu masallar, Kazak Türklerinin yaşam tarzını, dünya görüşünü ve estetik değerlerini yansıtan hem öğretici hem de sanatsal derinliği olan bir anlatım üslubuna sahiptir.

Sonuç

Yapılan bu çalışma sonucunda, incelenen Kazak kahramanlık masallarının Türk sözlü anlatı geleneğinde epik destandan masal türüne geçiş sürecini temsil eden en karakteristik örnekler olduğu saptanmıştır. Araştırmanın temel bulguları, bu metinlerin yapısal olarak destanın kahramanlık idealini koruduğunu ancak bu ideali masalın sihirli ve fantastik evreniyle harmanlayarak yeniden ürettiğini göstermektedir. Masallardaki olay örgüsü, genellikle toplumsal bir kaos veya ailevi bir eksiklik (çocuksuzluk, kaybolma vb.) ile tetiklenmekte; kahramanın bu durumu düzeltmek adına çıktığı yolculuk, onun hem fiziksel hem de ahlaki olgunlaşmasını sağlayan bir erginlenme sürecine dönüşmektedir. Bu süreçte kişi, mekân ve zaman unsurları, anlatı bilimsel açıdan birbirini tamamlayan işlevsel birer yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anlatım üslubu bakımından metinlerin “nazım-nesir karışık” yapısı, Kazak sözlü kültürünün epik canlılığını yansıtmaktadır; durağan sahnelerin nesirle, heyecan ve duygu yoğunluğunun arttığı kısımların ise nazımla aktarılması anlatının etkileyciliğini artırmaktadır. Dilsel düzlemde ise kolektif hafızaya dayalı formel kalıplar, deyimler ve bozkır yaşamını yansıtan yerel ağız unsurları, masalların kültürel dokusunu güçlendiren temel unsurlar olarak tespit edilmiştir. Tematik açıdan kahramanlık, adalet ve iyilik-kötülük çatışması üzerine kurulan bu metinler, Kazak toplumunun tarihsel tecrübelerini ve etik kodlarını gelecek kuşaklara aktaran sembolik birer hafıza deposu işlevi görmektedir.

Öneriler: Elde edilen bulgular ışığında, Kazak kahramanlık masallarının bilimsel ve kültürel sahada daha kapsamlı değerlendirilmesi için şu öneriler sunulabilir: İlk olarak, bu çalışmada ele alınan masalların sahip olduğu anlatı yapıları, Kırgız, Başkurt ve Tatar gibi diğer Türk boylarının kahramanlık masallarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmeli; böylece ortak bir “Türk Dünyası Kahramanlık Masalı Tipolojisi” oluşturulmalıdır. Metinlerde yer alan Samurık kuşu, ejderha ve jalmavız, mistan gibi mitolojik figürler, yalnızca motif düzeyinde değil, arketipler ve derin mitolojik çözümlemeler aracılığıyla disiplinler arası bir perspektifle

yeniden ele alınmalıdır. Kültürel mirasın korunması bağlamında, bu masalların sahip olduğu zengin tasvirler ve epik dil, günümüzün dijital anlatı teknikleriyle (animasyon, oyun tasarımı ve dijital yayıncılık) birleştirilerek küresel bir boyuta taşınmalıdır. Ayrıca, masalların içerdiği adalet, cesaret ve toplumsal dayanışma gibi değerlerin pedagojik açıdan incelenerek modern karakter eğitimi müfredatlarına dâhil edilmesi, genç kuşakların kültürel kimliklerini sağlam temeller üzerine kurmalarına yardımcı olacaktır. Sözlü icra ortamlarının dil üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla, bu metinlerdeki ritmik yapılar ve tekrarlar üzerine daha teknik dilbilimsel çalışmaların yapılması literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abjet, B. (2008). *Türki jane İran halıqtarı ertegilerindegi mifologiyalıq keyipkerler*. Türkistan: Turan baspası.
- Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma esasına bağlı metinlerin tahlili. Teori ve uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Atasever, M. (2022). Cinsiyet rolleri ekseninde Kazak kahramanlık masalları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 9, 671-688.
- Avezov, M. (1959). *ÄrJıldar oyları*. Almatı: Qazaq Memlekettik Baspası.
- Baydildayev, T. (2004). *Kazak folklorunda epik anlatı geleneği*. Almatı: Bilim Yayınları.
- Campbell, J. (2004). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (Çev: S. Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ekici, M., Özdemir, N., Oğuz, Ö. & Öğüt Eker, G. (2003). *Halk bilgisinde kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın yapısı*. (Aktaran: Ali Abbas Çınar). Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kaskabasov, S. (1988). *Qazaq folkloristikasınıñ tarihi*. Almatı: Gılım.
- Kaskabasov, S. (2014). *Tañdamalı*. Astana: Foliant.
- Propp, V. (2008). *Masalın biçimbilimi* (Çev. M. Rifat – S. Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yeşil, Y. (2014). *Türk sözlü anlatılarında şekil değiştirme*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Yıldırım, S. (2017). *Kazak kahramanlık masalları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

Yorulmaz Kahve, M. (2022). Kazak kahramanlık masallarında yer alan kişiadları üzerine bir değerlendirme. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 736-749

ҚАЗАҚ БАТЫРЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНДЕГІ ЭПИКАЛЫҚ ДӘСТҮР МЕН МӘТІНДІК ҚҰРЫЛЫМ

Аңдатпа: Қазақ батырлық ертегілеріндегі оқиға желісі қоғамдық тәртіптің бұзылуымен (жетіспеушілік/қауіп) басталады; батырдың өз күшін дәлелдеу және ержету (инициация) мақсатында аттанған символикалық сапары мифологиялық бейнелермен (айдаһар, дәу, жалмауыз кемпірт.б.) жүргізген күрестері арқылы динамикалық сипатта суреттеледі. Бұл баяндаулар классикалық эпостардан ерекшелене отырып, макро-қоғамдық оқиғалардан гөрі, отбасы, тайпа немесе қауым сияқты микро-әлеуметтік бірліктерге негізделген қаһармандық оқиғалармен ұштасады. Бұл зерттеуде түркі дүниесінің ауызша баяндау дәстүріндегі эпикалық ойлаудың ертегі формасына айналған бірегей кезеңін бейнелейтін қазақ батырлық ертегілерін құрылымдық, тақырыптық және тілдік параметрлер негізінде талдау мақсат етілген. Зерттеудің негізгі материалы доцент Сейфуллах Йылдырым тарапынан жинақталып, түрік тіліне аударылған батырлық ертегілер құрайды. Сапалық зерттеу парадигмасы аясында мәтіндік талдау және салыстырмалы сараптама әдістері қолданылды. Аталған мәтіндерге дүниетаным, құрылым, тақырып, тіл және баяндау элементтері тұрғысынан пәнаралық перспективада әдеби талдау жасалды. Осылайша ертегілердің құрылымдық және мағыналық ерекшелігін көрсету арқылы түркі әлемінің фольклортану зерттеулеріне тұтас әрі теориялық шеңбер ұсыну көзделді.

Түйін сөздер: Қазақ фольклоры, Қаһармандық ертегілер, Нарратологиялық талдау, Түркілік эпикалық дәстүр, Ауызша мәдениет теориясы.

ЭПИЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ И СТРУКТУРА ТЕКСТА В КАЗАХСКИХ ГЕРОИЧЕСКИХ СКАЗКАХ

Аннотация: Сюжетная линия в казахских героических сказках начинается с нарушения общественного порядка (ситуация нехватки или угрозы); динамизм повествования обеспечивается через символическое путешествие героя (батыра) с целью инициации и доказательства своей доблести, а также через его борьбу с мифологическими образами (драконами, великанами, жалмауз кемпир и др.). Отличаясь от классических эпосов, эти повествования сосредоточены не на макросоциальных событиях, а на героических историях, основанных на микросоциальных единицах, таких как семья, родилиобщина. Целью данного исследования является анализ казахских героических сказок, представляющих собой уникальный этап трансформации эпического мышления в сказочную форму в рамках устно-поэтической традиции тюркского мира, на основе структурных, тематических и лингвистических параметров. Основным материалом исследования послужили героические сказки, собранные и адаптированные на турецкий язык доцентом Сейфуллахом Йылдырымом. В рамках качественной парадигмы исследования были использованы методы текстуального анализа и сравнительной экспертизы. Указанные тексты были подвергнуты литературному анализу в междисциплинарной перспективе с точки зрения мировоззрения, структуры, тематики, языка и элементов повествования. Таким образом, через раскрытие структурных и смыслов сказок ставится задача предложить целостную теоретическую базу для фольклористических исследований тюркского мира.

Ключевые слова: Казахский фольклор, Героические сказки, Нарратологический анализ, Тюркская эпическая традиция, Теория устной культуры.

Extended Summary

Introduction and Research Questions & Purpose: Kazakh heroic fairy tales constitute a distinctive narrative corpus within the Turkic oral tradition, occupying an intermediate position between epic narratives and magical fairy tales. Unlike classical epics, which focus on large-scale historical events and collective struggles, heroic fairy tales primarily center on individual heroism shaped within micro-social units such as family, clan, or community. Despite their rich narrative structure and ideological depth, Kazakh heroic fairy tales have often been examined either as derivative forms of epics or as simple folkloric texts, rather than as complex narrative systems worthy of comprehensive narratological analysis.

This study addresses the following research questions:

- (1) How is epic thought transformed and reproduced within the fairy tale form in Kazakh heroic fairy tales?
- (2) What narrative structures emerge through the interaction of hero, space, and time in these tales?
- (3) How do ideological, thematic, and linguistic elements function together to construct a coherent heroic narrative model?

The primary purpose of this research is to analyze Kazakh heroic fairy tales as a unique stage in the transformation of epic tradition into fairy tale form, focusing on their narrative structure, worldview (mentality), themes, language, and mode of narration. By employing a holistic analytical framework, the study aims to demonstrate that these tales represent not a degeneration of epic tradition but rather a functional reconfiguration adapted to changing social and cultural conditions. In doing so, the article seeks to contribute to Turkic folklore studies by offering a systematic and theoretically grounded interpretation of Kazakh heroic fairy tales.

Literature Review: Previous studies on Kazakh folklore have largely focused on epic narratives, mythological motifs, and typological classifications. Seminal works by scholars such as S. Kaskabasov have examined the historical development and typology of Kazakh folklore, emphasizing the transitional nature of heroic fairy tales between epic and fairy tale genres. Similarly, Seyfullah Yıldırım's compilations and analyses have provided valuable textual materials and descriptive insights into Kazakh heroic fairy tales.

From a broader theoretical perspective, Vladimir Propp's *Morphology of the Folktale* has influenced structural analyses of fairy tales, while Joseph Campbell's concept of the "hero's journey" has been applied to

epic and mythological narratives across cultures. In Turkish literary studies, Şerif Aktaş's narrative analysis method, grounded in "mentality, structure, theme, language, and narration," has provided a comprehensive framework for examining narrative texts.

However, the existing literature reveals several gaps. First, Kazakh heroic fairy tales have rarely been analyzed through an integrated narratological model that combines structural, ideological, and linguistic dimensions. Second, most studies treat these tales either as simplified epics or as motif-based fairy tales, neglecting their internal narrative logic and cultural symbolism. Third, comparative and interdisciplinary approaches remain limited, particularly in their treatment of the transformation of epic mentality within fairy tale narratives.

This study addresses these gaps by applying a holistic narrative analysis that situates Kazakh heroic fairy tales within the broader context of Turkic epic tradition while highlighting their unique narrative functions. In this respect, the research makes an original contribution by demonstrating how epic worldview and values are preserved and reshaped through fairy-tale conventions.

Methodology: This study is a qualitative, text-based research grounded in literary and folkloristic analysis. It adopts a descriptive and interpretive research design, focusing on the internal narrative structures of selected Kazakh heroic fairy tales. The primary corpus consists of heroic fairy tales collected and translated into Turkey Turkish by Assoc. Prof. Seyfullah Yıldırım, who ensures textual reliability and scholarly consistency.

Methodologically, the study is based on Şerif Aktaş's "narrative analysis based on storytelling principles," which examines narrative texts through five interconnected components: mentality (ideological worldview), structure (plot, characters, space, and time), theme, language, and narration. This framework is complemented by insights from Propp's structural analysis and Campbell's monomyth model, particularly in the examination of the hero's journey and initiation process.

Data were collected through close reading and textual analysis of the selected fairy tales. The analysis proceeded in several stages:

First, characters were examined in terms of their narrative functions, typologies, and symbolic roles, with particular attention to the hero, helper figures, and antagonists.

Second, spatial elements were classified as real, semi-real, and supernatural spaces, and their symbolic meanings were interpreted.

Third, temporal structures were analyzed with reference to mythical, cyclical, and symbolic time concepts common in oral traditions.

Fourth, thematic patterns such as heroism, justice, struggle, moral dualism, and social restoration were identified and compared across texts.

Finally, linguistic and narrative features, including formulaic expressions, repetition, oral performance markers, and mixed prose–verse narration, were analyzed.

The study does not employ statistical analysis, as its primary aim is interpretive rather than quantitative. Instead, descriptive analysis and comparative interpretation were used to identify recurring narrative patterns and distinctive features.

Results and Conclusions: The study’s findings reveal that Kazakh heroic fairy tales constitute a coherent and systematic narrative model in which epic mentality is preserved within a fairy-tale framework. Structurally, these tales typically begin with a disruption of social or cosmic order, tackling themes such as childlessness, abduction, or oppression, and progress through the hero’s journey involving trials, supernatural encounters, and moral testing. The resolution restores social harmony through marriage, ascension to power, or the elimination of evil forces.

In terms of mentality, the tales reflect core values of nomadic Kazakh culture, including courage, justice, solidarity, and collective responsibility. Although the hero’s journey appears individual, its ultimate purpose is the restoration of communal order. The clear opposition between good and evil reinforces an ethical worldview in which justice inevitably prevails.

Spatial analysis demonstrates that open spaces such as steppes, roads, and mountains symbolize freedom, movement, and heroism, while closed or supernatural spaces—caves, underground worlds, and palaces—represent chaos, danger, and transformation. Temporal analysis shows that time is predominantly mythical and cyclical, emphasizing symbolic transitions rather than historical chronology.

Thematically, heroism, struggle, justice, and social continuity emerge as dominant motifs, while marriage and lineage symbolize the reestablishment of order and continuity. Linguistically, the tales rely heavily on formulaic expressions, repetition, idioms, and oral performance markers, underscoring their roots in oral tradition. The mixed prose–verse narration enhances emotional intensity and memorability.

In conclusion, this study demonstrates that Kazakh heroic fairy tales are not marginal or secondary forms but sophisticated narrative texts that embody the transformation of epic tradition under changing socio-cultural conditions. By offering a holistic narratological analysis, the research contributes to Turkic folklore studies and opens new avenues for comparative research within the Turkic world. Future studies may further explore these tales through comparative, mythological, and interdisciplinary approaches, as well as their potential applications in cultural education and digital storytelling.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Yerlan ZHIYENBAYEV (%50), Aruzhan TOLEBAY (%50)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

УДК 82-1 МҒТАР 17.82.10